İSTANBUL FENER'DEKİ PATRİKHANE, "ORTODOKS DÜNYASININ MANEVİ MERKEZİ" OLARAK KABUL EDİLİYOR. PATRİK BİRİNCİ DİMİTRİOS'UN ABD GEZİSİYLE BİRLİKTE, İLGİNÇ BİR SENARYONUN İPUÇLARI DA ORTAYA ÇIKMIŞ BULUNUYOR. SORU ŞU: YOKSA, DOĞU BLOKU'NA KARŞI VATİKAN KANALIYLA UYGULANAN "KATOLİKLERİ POLİTİKADA KULLANMA" PLANI, ŞİMDİ ORTODOKS DÜNYASI İÇİN Mİ YÜRÜRLÜKTE?...

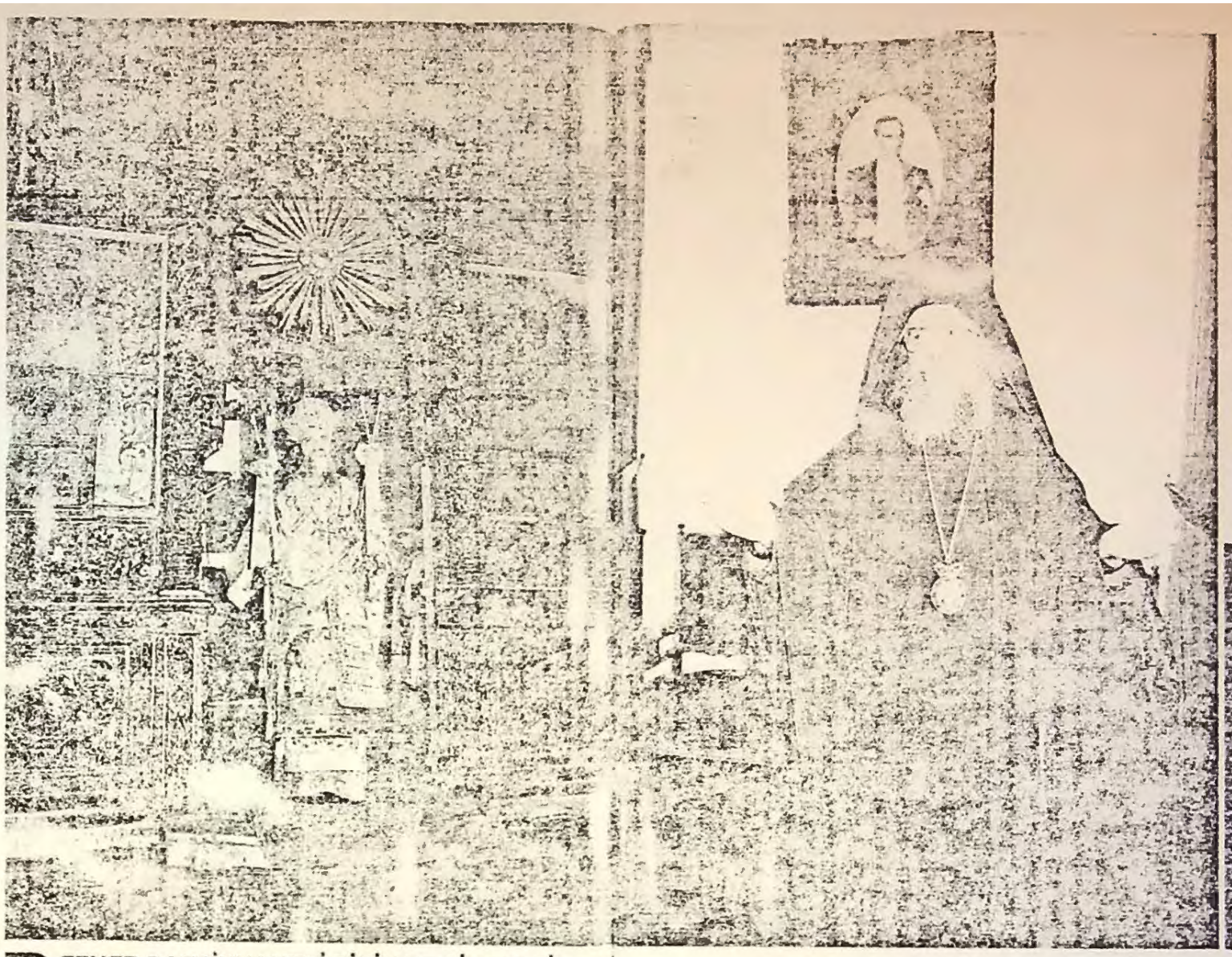

Fener sakinlerinin, 1972'de Athenagoras'ın yerine Dimitrios'un değil, bir başkasının seçilmesini arzuladıkları da yıllardır duyulan bir şey. Dimitrios, "fazla ilimli olmakla" ve "kilisenin hakkını Türk makamlarına karşı gereği kadar müdafaa edememekle" eleştiriliyor. Hele bazı hükümet üyelerinin katıldığı bir toplantıda, bakanlardan birinin soğuktan da öte bir şaka yapıp, "Haydi bakalım Patrik Efendi, sadakatini göster, git hariciye nazırının elini öp!..." demesiyle, dönemin dışişleri bakanını eline "çep" diye bir buse kondurması da unutulmuyor.

Fenerliler, "Dimitri, seçimde hükümetten torpilliydi" diyorlar: "Sinod Meclisi, Kadıköy metropoliti *Meliton*'u patrik yapacaktı ama, Ankara 'sakın haa!...' dedi; Meliton seçilirse, onaylanmayacağını söyledi. Mecburen Dimitri'ye oy verildi..."

Dimitrios patrikliğe tahtına pek alışamaz ama, Fener'in Ortodoks dünyasındaki otoritesi konusunda, en az taviz veren patriklerden biri olur. Mesela 1973'te Yunanistan'da boş bulunan 33 metropolitliğe Yunan kilisesinin atama yapmaya kalkışması üzerine celallenir, "Metropolitlikler bana bağlıdır, tayin yapacak olursanız, afarozu yersiniz" der ve sözünü dinletir. Doğu ve Batı kiliselerinin yakınlaşması için de bir hayli uğraşır; papalarla buluşur. Hatta Papa *Jean Paul*'un bizzat Türk yöneticiler, "Patrik Eyüp Kaymakamı'na bağlıdır" diyorlar! Bu bir kandırmacadan ibaret olsa gerek. Çünkü Patrik Dimitrios Ortodoksların ruhani lideri durumunda. Gönlünde çeyrek asırdır patriklik hülyası yatan Amerikalı Başpiskopos Yakovas onu "muhabbetle" selamlamıştı.

FENER PATRİKHANESİ DİNİN VE SİYASETİN GÜNDEMİNDE

Başka tanrının politikacıları

KÂBE sizin için neyse, Patrikhane de bizim için odur. Mekke Müslüman olmayanların işgaline uğrayacak olsa, duyacağınız acının daha fazlasını, biz yüzyıllardır yaşıyoruz. Zira Patrikhane Müslümanların kontrolünde. Mescid-i Aksa'nın İsrail işgalinde kalmasına nasıl üzülüyorsanız, biz de Fener'in ve Ayasofya'nın Türklerin elinde olmasına işte öyle üzülüyoruz..."

Amerikan Ortodokslarının ruhani lideri Başpiskopos *Yakovas*'ın, yıllar süren Türkiye'ye giriş yasağı kalkmış ve Başpiskopos 1986'da İstanbul'a gelmişti. Maiyetindeki yüksek rütbeli bir papaz, Sheraton Oteli'nde yaptığımız sohbet sırasında, adının yazılmaması şartıyla, açık açık böyle söylüyordu.

"İşin siyasi tarafını, hatta duygusal Bizans bağlantısını bir yana bırakalım... Patrikhane, Ortodoks dünyasının kıblesidir. Bunu kimse reddedemez. Doğu Roma kilisesi, gelenekleriyle, inançlarıyla Fener'de yaşıyor..."

Fener Patrikhanesi, Hıristiyanlık'taki büyük bölünmenin gerçekleştiği 1054 yılının 16 Temmuz'undan bu yana Doğu Hıristiyanlarının "Kıblesi". Türkiye'de de uzun bir aradan sonra, şimdi yeniden gündemde.

Nedeni de, İstanbul Tarabya doğumlu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı *Dimitri Papadopulos*'un ya da Ortodoks dünyasındaki ismiyle "Patrik Birinci Dimitrios"un, Yunanistan'ın tahsis ettiği özel bir uçakla çıktığı ve halen devam eden ABD gezisi. Gazetelerde hemen her gün, "Patrik, Amerika'da Bizans bayraklarıyla cirit atıyor...", "... Hürriyet heykelini kutsadı...", "... Başkan Bush, Dimitrios'u Papa'nın unvanıyla selamladı..." gibi haberler çıkıyor.

İşin magazin tarafı bir yana, Amerikan yönetiminin, Doğu Bloku üzerinde Vatikan kanalıyla düzenlediği senaryonun bir benzerini Ortodokslar için sahneye koyduğu, artık ayan beyan ortada. Polonyalı kardinal *Wojtyla* Papa seçtirilmesiyle önce Polonya'daki, sonra da diğer Varşova Paktı ülkelerindeki Katolik kalplerin ipi nasıl Batı'nın eline geçtiyse, aynı şey Ortodoks dünyası için de sözkonusu olacak. Başta Sovyetler Birliği, arkasından Slav asıllı öteki Ortodokslar yavaş yavaş Fener patriğine bağlanacak, gerisi kendiliğinden gelecek...

Sabırla uygulanan bir senaryo bu... İki yıl önce, Ortodoks dünyasının ruhani liderlerinin Kahire ve Moskova'da buluşmalarıyla başlayan, şimdi de Patrik Dimitrios'un Amerika gezisiyle devam eden bir senaryo.

BİR EL ÖPME ÖYKÜSÜ

Peki, kim bu senaryonun kilit adamı Dimitrios?

1914'te doğmuş, Heybeliada ruhban okulunda, Atina ve Kanada'da okumuş, İran'da piskoposluk yapmış. Ardından İstanbul Ferikoy'deki bir kilisede çalışmış, dini rütbesi zamanla yükselmiş, İmroz ve Bozcaada metropoliti olmuş. Amerikan başkanının özel uçaklarıyla yaptığı seyahatleriyle ünlü Patrik *Athenagoras*'ın 1972'de ölmesi üzerine de patrik seçilmiş.

Söylenenlere bakılırsa, Dimitri Papadopulos, patriklik tahtına oturacağına, hiçbir zaman ihtimal vermemiş. Hatta hem üye, hem de aday olarak katıldığı ruhani meclis "Sen Sinod"un Fener kilisesindeki patriklik oylamasını tamamlanmasına kadar, "Sembolik olarak aday gösterildim..." demiş. Ancak oylama bitip metropolitler "Takdis et bizi aziz peder" diye önünde diz çökünce, patrik olduğuna inanmış. Yakınları, şaşkınlığının hâlâ devam ettiğini, hep yakındığını, "Bozcaada'da gayet rahattım, tek sıkıntım prostatımdı. Patriklik falan istemiyordum, beni zorla seçtiler..." dediğini anlatıyorlar.

Tempo, yıl:3, sayı:30, 22-28 Temmuz 1990

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

yönettiği bir ayini konuk olarak izlerken, Papa mihraptan kalkar, kiliselerin barışma belirtisi olarak gidip Dimitrios'un eteğini öper, patrik de böylece Türk dışişleri bakanının elini öpmesinin "tanrısal mükafatını" görmüş olur.

Evrensel mi değil mi?

Biz istediğimiz kadar "Patrikhane'nin statüsü Lozan Anlaşması'yla belirlenmiştir, *ekumenik* (evrensel) değildir, bir Türk müessesesidir..." diyelim.

Patrikhane, "resmen" olmasa dahi, bütün dünyada "evrensel", yani, *Ortodoks dünyasının manevi merkezi* kabul edilir ve bu sadece Ortodoksların gözünde değil, Vatikan'dan sokaktaki Katolik vatandaşa kadar böyledir. Vatikan mezhep çatışmasından kaynaklanan sebeplerle Patrikhane için "evrensel" demez de, "*primus inter pares*" der. Türkçe'siyle, "eşitler arasında birinci". Başka bir deyişle, Papa'nın gözünde Fener kilisesi, Ortodoks dünyasının lideri değil ama, Ortodoks kiliseleri arasında yapılacak bir sıralamada, ilk sırayı alan müessesedir. Hele Yunanistan için Fener, Hazreti *İsa*'nın doğum yeri Beytü'l-Lahm'dan da, çarmıha gerildiği Kudüs'ten de daha kutsaldır ve Atina Fener'i hiçbir şekilde feda edemez. Bu, bir yere kadar, iplerin Türkiye'nin elinde olduğunu gösterir.

Zaten gerek patriğin, gerek Patrikhane yetkililerinin ağzından, bugüne kadar bir kez olsun "Patrikhane evrensel değildir" diye bir söz çıkmamıştır. Tüm konuşmalarında, Fener'den "evrensel patriklik" diye söz ederler. Gerçi İskenderiye ve Kudüs'te yerel bağımsız patrikler vardır; başta Yunan, Bulgar, Rus ve Arnavut kiliseleri olmak üzere, bazı ülkeler Fener'i yönetim merkezi olarak tanımamaktadır, fakat Patrikhane'nin "ruhani merkez" kimliği ve duyulan saygı, sembolik de olsa devam etmektedir.

Ama işin, tarihten kaynaklanan ve pek de olumlu olmayan bir yönü vardır: Patrikhane'nin gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye dost olduğu pek söylenemez.

• 19. yüzyılda Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan isyanı Patrikhane'nin desteklediği, üstelik isyancılara silah da sağladığı ortaya çıkar ve Patrik *Grigoryus*, 1821 yılında Patrikhane'nin kapısında asılır. İnfazın yapıldığı *Petro Kapısı*, o günden bu yana kapalıdır ve Ortodokslar arasında, "Aynı yerde bir şeyhülislamın idamına kadar, kapının açılmayacağı" inancı devam etmektedir.

• Girit ayaklanması ve Balkan Savaşı sırasında, Patrikhane'nin isyancılarla işbirliği yaptığı belgelerle ortadadır.

• Anadolu'nun, Birinci Dünya Savaşı sonrası işgalinde, Yunan birliklerinin en hararetli destekçisi, Patrikhane olmuştur. Sadece destek vermekle kalmaz, Ayasofya'nın kilise olarak ibadete açılmasını ve Doğu Karadeniz'de bir *Pontus* devletinin kurulmasını konusunu da gündeme getirir.

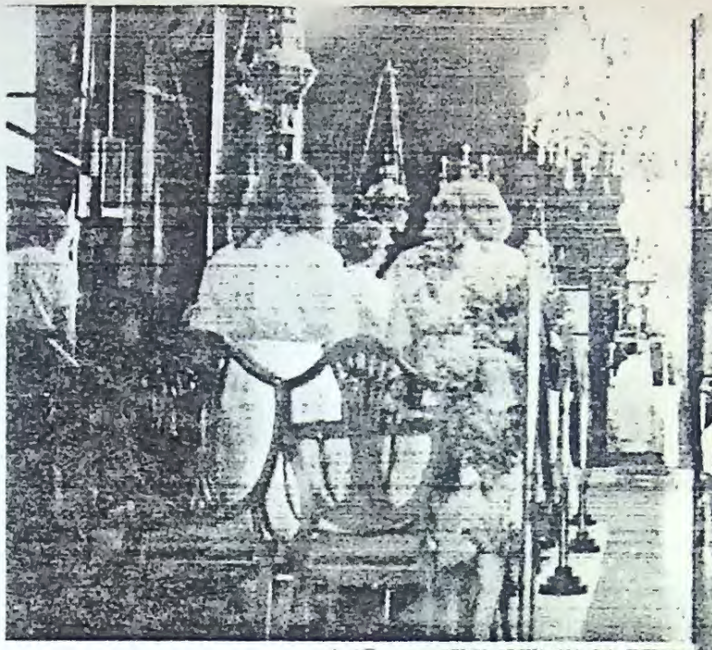

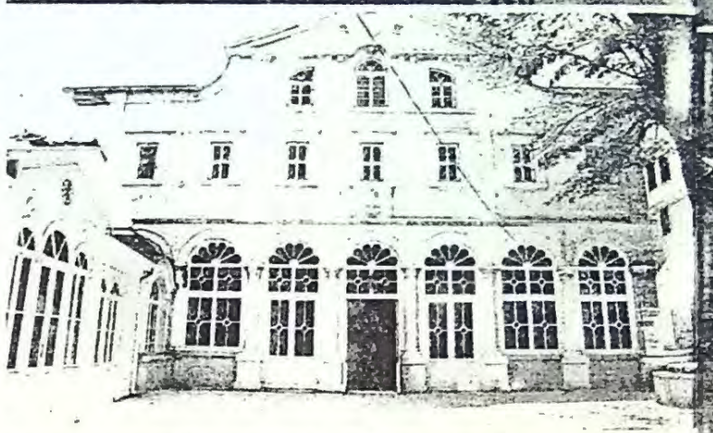

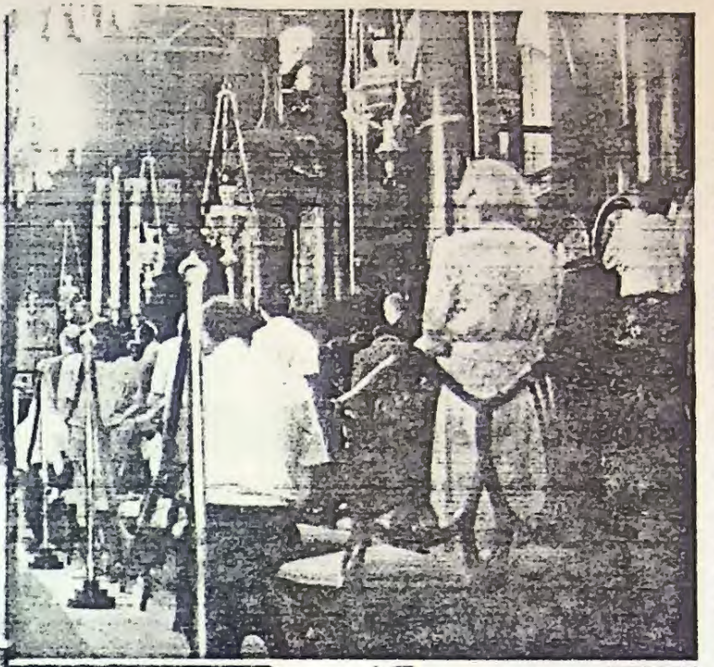

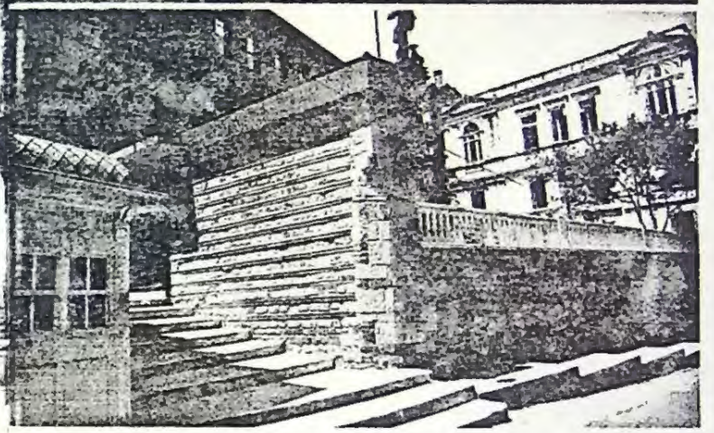

İstanbul Fener'de bulunan Patrikhane'nin "ekumenik", yani "evrensel" olup olmadığı tartışmalı. Ancak, Vatikan'ın "eşitler arasında birinci" dediği bu kurum, "pratikte" Ortodoks Hıristiyanların manevi merkezi durumunda.

Yaptıklarımız, yapamadıklarımız

Fener Patrikhanesi resmen bir Türk kuruluşudur ve Türk yasalarına tabidir ama uygulanması gerekli kurallar arasında bazılarına göz yumulduğu da bir gerçektir.

Patrikhane hesaplarının yıllardan bu yana tam anlamıyla denetlenemediği söylenir. Yurtdışından yağan bağışların ne miktarda olduğunun ve nerelere harcandığının bir türlü öğrenilemediği anlatılır. Athenagoras'ın patrikliği döneminde başlayan, cemaati olmayan bölgelerde metropolitlikler oluşturulmasının ve bu sayının bugün 17 olmasının nedeni anlaşılamaz. "Sadece dört metropolitin cemaati varken, tayin edilen yeni metropolitler, Bizans'ın kilise örgütünü tekrar canlandırmaya mı yönelik?" sorusuna cevap alınamaz. "Misafir papazlarla" Türk vatandaşı olmayan "kilise mugannilerinin" yani ilahicilerin sayısında son yıllarda görülen artış üzerine pek durulmaz. "Türkiye'deki kiliselerde Türk vatandaşı olmayan kişilerin ayin yönetmeleri yasaktır. Gelen bu yabancılar ayin de yönetiyorlar mı?" sorusu ise hiç sorulmaz.

Lozan'da ne var?

Türk-Yunan ilişkilerinde, Patrikhane konusunda Lozan anlaşmasından destek alan, "geleneksel" bir davranış vardır. Fener'le ilgili olarak ne zaman bir tartışma gündeme gelse, iki taraf da konuyu hemen Lozan'a bağlar, "Patrikhanenin faaliyet alanı, Lozan'da belirlenmiştir, onun dışına çıkılamaz" der ve gelişmeyi kendi görüşüne göre yorumlar.

İşin en ilginç yanı ise, *Lozan'da Patrikhane'yle ilgili bir tek kelimenin bile geçmemesidir.* Anlaşma metninde, Patrikhane'yi konu alan fasıl veya madde bir yana, tek bir söz bile yoktur. Lozan, sadece Türkiye'deki Hıristiyan ve Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların dini ve medeni haklarını güvence altına almış, Fener Kilisesi'ne değinmemiştir. Dolayısıyla Patrikhane, Ortodoks dünyasında "kutsal bir miras" olarak nitelenmesinin dışında, hukuki açıdan sıradan bir kilise ile aynı düzeydedir ve Türkiye'deki azınlık ibadethaneleriyle ilgili yasa ve yönetmeliklere tabi olması gerekir.

Taraflar, kuşkusuz, Lozan'la Patrikhane arasında doğrudan bir ilişki olmadığının bilincindedirler. Fener Kilisesi'ni konu alan her olayda anlaşmaya atıf yapmanın, varolmayan bir şeyi dayanak edinmenin nedeni, olsa olsa "yüksek politikanın icabı"dır.

İstanbul'da bugün, Fener'in yanı sıra bir başka Patrikhane daha var: Kendileri Türk dinleri Hıristiyan Ortodoks olanların bağlı bulunduğu Türk Ortodoks Patrikhanesi... Kayseri'de, 1922 yılında, Keskin metropoliti Papa *Eftim* tarafından kurulmuş ve patriklik makamında şimdi, "İkinci Papa Eftim" unvanıyla kurucusunun oğlu Dr. *Turgut Erenerol* var.

Dr. Erenerol, cemaatinin "Rum değil, Türk" olduğunu söylüyor ve Türkiye'yle Yunanistan'ın Lozan anlaşmasından sonra uyguladığı zorunlu göçten bahsederken, "Rumları göndereceğimize Anadolu'nun Hıristiyan Türkleri'ni Yunan'ın kucağına attık; İstanbul Rumlarını yerinde bıraktık. Gidenlerin hiçbiri Rum değildi, hepsi Ortodoks Türküydü" diyor, Fener Patrikhanesi'yle "yıllardır tek başlarına mücadele ettiklerini" anlatıyor:

"Dimitrios Amerika'ya gidiyor, bizim politikacılar, 'Bütün Ortodoksların Fener'e bağlı olması, Türkiye için çok iyidir. Önemimiz artar' diyor... Olur mu hiç böyle şey? Fener ne zaman Yunanistan'ın talimatlarının dışına çıkmış ki? Rum Ortodokslara her türlü hoşgörü gösteriliyor, bize de 'Siz bizdensiniz, iyi insanlarsınız, siyaset icabı böyle davranıyoruz, bakmayın bu olup bitene' deniyor..."

Ya sonrası?

Şimdi, bir kehanette bulunalım...

Diyelim ki, emr-i hak vaki oldu ve prostattan yıllardır muzdarip Patrik Dimitrios Efendi İsa'ya kavuştu.

Neler olacağını tahmin edebiliyor musunuz?

Gönlünde çeyrek asırdır patriklik hülyası yatan Amerikan pasaportlu Başpiskopos Yakovas, New York'tan kalkıp İstanbul'a gelecek. Ama yönetmelikler "Patrik, sadece Türk vatandaşlarından seçilir" dediği için adaylığı reddedilecek. Bu kez Washington'dan Ankara'ya diplomatik ricalar yağmaya başlayacak. Yakovas tabii Fener'in bir başka heveslisiyle, Kadıköy Metropoliti *Yerasimos'la* kapışacak. Patrikhane'nin ruhani meclisi Sen Sinod'un İstanbul Valiliği'ne sunacağı üç patrik adayını "belirlemek" için İstanbul'daki Yunan Başkonsolosu her seçimde olduğu gibi bu seçimde de bürosunu Fener'e taşırken Atina'dan Ankara'ya sürekli notalar yağacak. Dünya basını, her zamanki gibi Türkiye'nin aleyhine dönüp "Türkler Ortodoksların ibadet hürriyetini engelliyor" yaygarasına başlayacak. Hele bir de diğer Ortodoks kiliseleri Fener'in üstünlüğünü resmen tanımış ve Heybeliada'daki ruhban okulunun faaliyetine yeniden izin verilmiş olursa...

İşte o zaman seyreyleyin siz gümbürtüyül...

Murat BARDAKÇI

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

BİRÇOK BAŞBAKANIN AKSİNE DIŞ POLİTİKAYA ÖZEL BİR İLGİ GÖSTEREN VE GELİŞMELERİ YAKINDAN İZLEYEN BÜLENT ECEVİT, PATRİKHANE SORUNUNDAN, CEZAYİR'DEKİ İSLAMİ YÜKSELİŞE, KIBRIS'TAN ABD'NİN "DOĞU" STRATEJİLERİNE, DEĞİŞEN DÜNYAYI VE TÜRKİYE'NİN KONUMUNU TEMPO İÇİN DEĞERLENDİRDİ. ECEVİT'İN YORUMLARI KARAMSAR AMA UMUTSUZ DEĞİL.

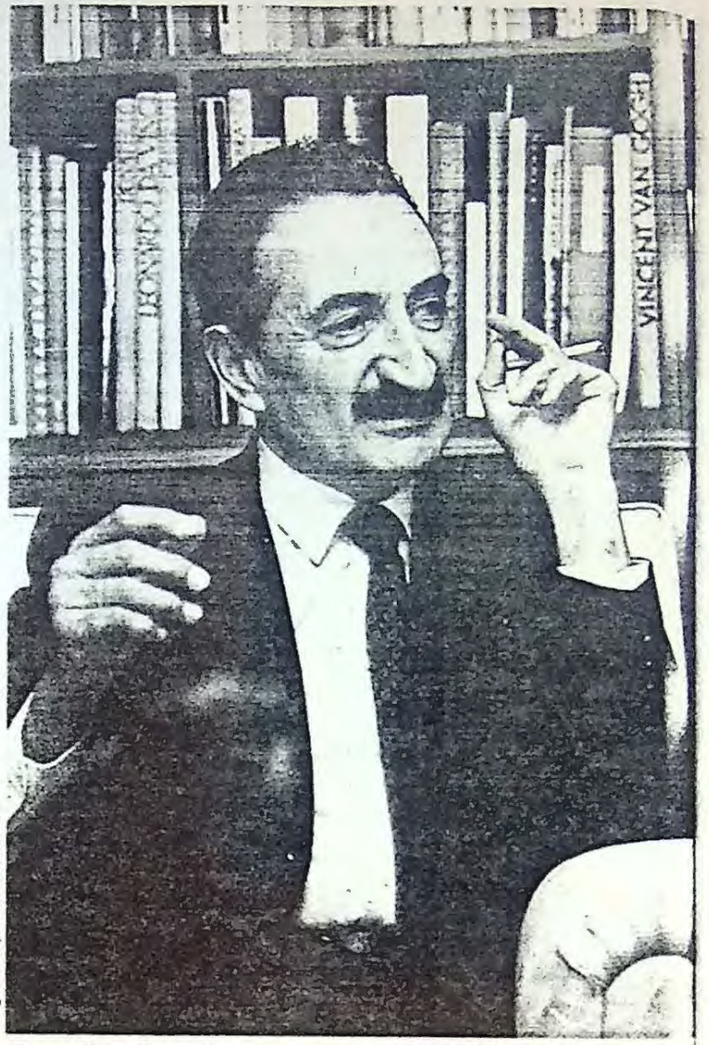

Fotoğraflar: Coşkun İNCEKARA/TEMPO

BÜLENT ECEVİT: Dünya değişiyor, Türkiye seyrediyor"

DÜNYADAKİ gelişmeleri, yeni stratejileri sürekli izleyip değerlendirmeler yapan bir siyasetçidir *Bülent Ecevit*... Başbakanlığı döneminde yaşadıkları ve Kıbrıs Barış Harekâtı tecrübesinin biriktirdikleriyle, gelişmelere pek çok kişinin başlangıçta yadırgadığı ama sonradan benimsediği teşhisler koyar. DSP Genel Başkanı Ecevit'le, tamirat ve yeniden düzenlemesi yedi ay süren Or-An Sitesi'ndeki evinin, ormana nazır çalışma odasında söyleşiyoruz.

TEMPO: Uluslararası politikada din faktörünün kullanımı, Fener Patriği Dimitrios'un Amerika gezisiyle bir kez daha gündeme geldi. Bu geziyi ve dinin ABD tarafından kullanımı konusunu değerlendirir misiniz?

ECEVİT: Komünist ülkelerdeki köklü değişiklikler ve özgürleşme süreciyle birlikte hem Hıristiyanlık, hem Müslümanlık büyük önem kazandı. Komünist ülkelerde özgürlük sürecinin başlamasında da, din önemli etkendi. Doğu Avrupa'daki değişim sürecinin harekete geçmesinde Polonya Katolik Kilisesi ve Polonya kökenli Papa'nın büyük etkisi oldu. Bunları beğensek de, beğenmesek de çağımızın birer verisi olarak kabul etmek zorundayız. Ortodoks Kilisesi, Sovyetler Birliği'nde geniş bir alana hitap ediyor. Ortodoksların dine ve kiliseye ilgisi de giderek artıyor. ABD'nin bu gelişmeyi kendi siyasal amaçları, hesapları doğrultusunda değerlendirmek istemesini doğal karşılamalıyız. Bu hızla değişen dünyanın yadsınamaz bir gerçeği. Böyle bir dönemde, Amerika'nın Ortodokslukla, bu arada öteden beri evrensellik iddiasında bulunan Fener Patrikliğiyle yakından ilgilenmesini de, huzursuzluk da duysak, yadırgasak da doğal karşılamalıyız.

TEMPO: Bu gelişme karşısında Türkiye'nin tutumunu nasıl buluyorsunuz?

ECEVİT: Türkiye'nin kendi tutumunu saptamakta, yine geç kaldığını düşünüyorum. Türkiye, değişen dünyada, bu gerçeği laik bir cumhuriyet olarak nasıl değerlendirebilir? Bu konuda hiç düşünce üretilmediğini görüyorum. Örneğin, Fener Patriği'nin Türkiye'deki resmi muhatabı Eyüp Kaymakamı iken, ABD Başkanı o patriğe nasıl o kadar ilgi ve itibar gösterir diyoruz, bunu yadırgıyoruz. Oysa, konuyla ilgili olarak bir şeyler yadırgamak gerekirse, *Bush'un Dimitrios'a* gösterdiği itibardan önce *Özal'ın Yakovas'a* gösterdiği itibarı yadırgamak gerekirdi. Bu değişen dünyada Fener Patriği'nin resmi muhatabı Eyüp Kaymakamıdır diyerek işin içinden çıkamayız. İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi'nin bizim iç politikamıza ve uluslararası ilişkilerimize karışıp etkilememesi gerektiğini, Türkiye'nin bütün din ve mezheplere saygılı bir laik cumhuriyet olduğunu gözönünde tutarak bir tutum oluşturmalıyız.

TEMPO: Amerika'nın ve Başkan Bush'un Fener Patriği'ne gösterdiği ilgiyi Türkiye'ye karşı düşmanca bir tutum gibi değerlendirenler oldu...

ECEVİT: Amerika'nın Ortodoks Kilisesi ve Fener Patriği'ne gösterdiği itibarı, Türkiye'yi hedef alan bir tutum gibi değerlendirmek sanırım yanlış olur. Bu, daha çok Sovyetler Birliği'ni etkilemeye yönelik bir tutum olarak nitelendirilebilir. İslam âlemindeki fundamentalizm, benim deyimimle kökten dincilik konusunda da aynı şey söylenebilir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki köklü değişiklik süreciyle birlikte, Türklük ve onun yanı sıra İslam büyük önem kazanmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'nde Türkiye Cumhuriyeti nüfusundan daha çok sayıda, hem de öz be öz Türk bulunduğu ve Müslüman bulunduğu gerçeği daha da belirginleşti. ABD de bunun bilincinde ve Sovyetler Birliği'ni, belki de Çin'i, bir yeşil kuşakla kuşatma stratejisi izlediği ve Türkiye'yi bu amaçla kullanmak istediği belli. Bu konu da, Türkiye'nin kendisini çok yakından ilgilendiren hususlarda bile politika oluşturmakta ne kadar geç kaldığı, inisiyatifi nasıl başkalarına bıraktığını gösteren acı bir örnek.

TEMPO: Değişik çevrelerde Amerika'nın Türkiye'ye "İslam'la demokrasiyi bağdaştırma" yönünde tavsiyelerde bulunduğu ve bunu kökten dincilikteki tırmanış karşısında geliştirdiği söyleniyor. Ne dersiniz?

ECEVİT: İslam'la demokrasinin bağdaşabileceğini ispat bakımından, Türkiye'nin, başka devletlerden gelecek telkinlere ihtiyacı yoktur. Özellikle çok partili döneme geçildiğinden beri, Türkiye, Batılı anlamda demokrasi ve laikliğin İslam'la bağdaşabileceğini fiilen kanıtlamıştır. Ortadoğu'nun kökten dinci ülkeleri de bundan çok rahatsızdır. Çünkü o ülkelerin egemen güçleri, İslam'ın Batılı anlamda demokrasiyle ve hele laiklikle hiç bağdaşmayacağı iddiasındadır. Kendi egemenlik ve iktidarlarını da bu varsayıma dayandırmaktadırlar. Onun için Türkiye'de demokrasinin başarıyla uygulanmasında ve laikliğin devamından tedirgindirler. Ellerine fırsat geçtiği oranda demokrasiyi engellemek, laikliği çökertmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Biz de sadece 12 Eylül'den bu yana değil, 24 Ocak 1980'den bu yana, bu olanağı kökten dinci ülkelere bol bol vermekteyiz.

TEMPO: Neden 24 Ocak 1980'den beri?

ECEVİT: O tarihte açıklanan ekonomik kararlar paketinin bir öğesi de şu idi. Ortadoğu İslam ülkeleri sermayesine, Türkiye'de sermayesinin yüzde 100'üne sahip olacakları yatırımlar yapmak ayrıcalığı tanınmıştı. Bu ayrıcalıktan yararlanarak Türkiye'ye çok küçük sermayeler getirdiler ancak Türkiye'deki spekülasyon olanaklarını akıllıca değerlendirerek, bizim sırtımızdan büyük servetler yaptılar. O servetleri şimdi Türkiye'de hem eğitimi, hem yönetimi, hem de rejimi laiklik çizgisinden uzaklaştırmak için serbestçe kullanıyorlar. Bu olanağı biz

verdik. Böyle olunca da laiklik erozyona uğramaya başladı. Oysa, Türkiye demokrasiye ve laikliğe tam olarak sahip çıktığı oranda Ortadoğu'daki çekişmelerin, çatışmaların içine girmeksizin tüm Ortadoğu ülkelerine çağdaşlaşmaları ve demokratikleşmeleri yolunda örnek olabilirdi.

TEMPO: Türkiye'nin Amerika ve Batı güvenliği açısından eski önemini yitirdiği görüşü çok yaygın. Amerika'nın Sesi radyosunun yorumu, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın görüşü de bu istikamette. Sizin değerlendirmenizi rica etsem. Acaba Batı Türkiye'ye nasıl bir yeni rol düşünüyor?

ECEVİT: Ben bunu daha geçen yılın ortalarından beri söylüyordum. Bizim devlet adamlarımız önce bu gerçeği görmezden gelerek, kendilerini aldatmaya çalıştılar. Ancak son günlerde Sayın Özal daha gerçekçi değerlendirme yapmak noktasına geldi. Bu da zaten Londra'da yayınlanan son NATO bildirisinden sonra kaçınılmazdı. Başta Amerika ve İngiltere olmak üzere, derece derece bazı Batı devletleri Türkiye'yi gitgide bir Ortadoğu devleti konumuna itmek, kendileri adına Ortadoğu'ya sınırlı bir ölçüde önderlik ettirmek istiyorlar. Sovyetler Birliği'ndeki Türk ve Müslüman unsurlarla ilgili olarak inisiyatifi doğrudan kendi ellerine almak, Türkiye'yi kullanmak istiyorlar. Bizim Ortadoğu ülkelerine önderlik etmemiz son derece ters sonuçlar verir. Çağdaşlaşma, demokratikleşme ve laiklik konusunda örnek olmamız gerekir. Fakat Batı'nın bunu istediğinden pek emin değilim. Çünkü onlar Ortadoğu'da, İslam âleminde çağdışı rejimlerin sürüp gitmesini kendi çıkarlarına daha uygun buluyorlar. Türkiye'nin bu oyuna gelmemesi, gerek İslam âlemiyle, gerekse de Sovyetler Birliği ve Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlarla ilişkilerinde, gerekse de Ortodoks Kilisesi'nin konumu değerlendirme konusunda kendi politikalarını kendi inisiyatifiyle belirlemesi gerekir. Ama maalesef çok geç kalıyor ve tutarsızlıklar içinde bocalıyoruz.

TEMPO: Cezayir'de İslami Selamet Cephesi'nin seçim başarısı, ardından özellikle kadınları hedef alan giyim-kuşam başta olmak üzere uygulamaya başladığı yasaklar pek çok kişiyi ürkütmüş görünüyor. Cezayir'de olanlar Türkiye'de de olur mu? diye soranlar var. Ne dersiniz?

ECEVİT: Laiklikte bütün yıpranmaya karşın, ben bunu pek olası görmüyorum. Çünkü Cezayir dahil öteki Müslüman Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde dünyadaki demokratikleşme hareketinin, çok hafif de olsa, etkileri seziliyor ve bir muhalefet hareketi ortaya çıkıyor. Bu muhalefet de kökten dinci akım şeklinde ortaya çıkıyor. Yani yeterince demokratik olmayan iktidarların, rejimlerin tek geçerli alternatifi olarak İslam kökten dinci hareketleri görülüyor. Oysa Türkiye'de iktidarların pek çok kurumlaşmış alternatifi var. Kökten dinci sayılabilecek parti de belirli bir oranın üzerinde hiçbir zaman oy alamıyor.

TEMPO: Ancak kökten dinci düşünceye sahip olarak eğitilmiş insanlar devlet mekanizması ve hatta başka sağ partiler içinde giderek egemen unsur haline geliyor olmasından kaygılanan pek çok insan var Türkiye'de...

ECEVİT: Ben kaygıya katılıyorum. Laikliğin yıpranıp, erozyona uğraması derken de bunu kastediyorum. Yönetimi, eğitimi ve bazı yayın organlarını dışımızdaki bu kökten dinci çevreler büyük ölçüde ele geçirmiş durumda. 12 Eylül askeri yönetimi buna büyük olanak verdi, ANAP hükümeti de olanak vermeye devam ediyor.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

Gerçi Cumhurbaşkanı Sayın Özal'ın eşi, Konya'da laiklik konferansları veriyor ama, bir yandan da Ortadoğu'daki kökten dinci finans kuruluşlarının Türkiye'deki baştemsilcisi Cumhurbaşkanı Sayın Özal'ın kardeşidir. Orta veya uzun vadede çok ciddi tehlikelerle karşı karşıyayız. Bu konuda kendimi aldatmıyorum. Ama kısa vadede, görünür gelecekte Türkiye'de mevcut iktidara kökten dinciliğin dışında pek çok alternatif vardır. Hatta alternatif olarak kökten dinci sayılabilecek partinin pek fazla ağırlığı şimdilik görülmemektedir. Ben bunu belirtmek istedim.

TEMPO: Balkanlar'da da sürekli bir hareketlilik var. Türkiye nasıl bir politika izlemeli?

ECEVİT: Türkiye etkili bir politika saptayamadığı için son yıllarda Bulgaristan ve Yunanistan Türkleri büyük sıkıntılarla karşılaştı. Bulgaristan'daki Türklerin sıkıntıları, Türkiye'nin izlediği politika sayesinde değil, Gorbaçov ve Sovyetler'deki değişiklikler sayesinde bir ölçüde hafiflemiştir. Ama Yunanistan'daki baskı ve sorunlar sürüyor. Bir Türk milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması da bunun en açık kanıtlarından biri. Bizim bir Balkanlar politikası oluşturulmasına öncülük etmemiz gerekir. Atatürk, koşulların çok daha olumsuz olduğu bir dönemde bunu yapmıştı. Bir Balkanlar politikası oluştururken aramızda hiçbir sorun bulunmayan Yugoslavya'ya ağırlık vermeliyiz. Çokuluslu bir federal cumhuriyet olan Yugoslavya'da dinamik bir Türk toplumunun yanı sıra Boşnaklar, Arnavutlar, Makedonlar var. Kendi aralarında çekişme bulunsa bile hepsi Türkiye'ye yakınlık duymakta birleşmektedir. Türkiye'de akrabaları, Türk kültürüne ilgileri vardır. Bu unsurlar arasındaki ortak noktayı iyi değerlendirirsek, hem Balkanlar'da çok rahat eder, hem de Bulgaristan ve Yunanistan Türklerine yeni güvenceler, huzur olanağı sağlamış oluruz. Oysa Yugoslavya konusu henüz Türkiye'nin gündemine bile gelmedi.

TEMPO: Yunan-Amerikan savunma işbirliği anlaşmasında, Yunanistan'ın Türk tehdidi tezi yine gündeme geldi. Bizim hükümetin değerlendirmelerini nasıl buluyorsunuz? Yunanistan'a karşı ne yapmalıyız?

ECEVİT: Amerika'yı sözle protesto veya onlardan sözlü güvence almak yeterli değildir. Türkiye kendi haklarına etkin biçimde sahip çıkmalıdır. Örneğin epeydir ara verildiğini sandığım Yunan adalarında 6 millik sınıra kadar uçuşlar yapıldı. Hava sahasını 10 mil kabul eden Yunanistan'ın gene egemenlik haklarının ihlal edildiğini ortaya atıp atmayacağı ve ABD'nin de buna katılıp Yunanistan'a yardıma koşup koşmayacağı sınanmış oldu. Öyle bir şey olmadı. Demek ki Türkiye istediği zaman ağırlığını koyabiliyor. Bizim en büyük hatamız, 12 Eylül 1980 gününden itibaren Ege sorununu gündemden çıkartmamız oldu. Oysa benim 1978'de Montreux'de Sayın *Karamanlis*'le başlattığım diyalog süreci içinde bir hayli mesafe alınmıştı. Kıta sahanlığı, ekonomik bölge, fir hattı konusundaki iddialarımız rafa kaldırıldı. Şimdi ABD ile Yunanistan arasındaki yeni savunma ve ekonomik işbirliği anlaşmasından sonra bunların yeniden etkili biçimde gündeme getirilmesi gerekir. Anlaşmanın imzasından hemen sonra Yunan adalarının 6 millik sınırına uçuşlar yapmamız yerinde bir hareket olmuştur ama yeterli değildir. Ege sorunu yeniden ve ağırlıklı biçimde gündeme getirilmelidir.

TEMPO: Avrupa Topluluğu önce Avusturya, ardından Macaristan'ı alacak gibi. Türkiye'yi daha çok oyalayacaklar. Cumhurbaşkanı Özal da "Bizi almazlarsa başlarına Japonya kesiliriz" diyor. Ne dersiniz?

ECEVİT: Bir kere Türkiye'nin Japonya olma olanağı varsa, bunu her halükârda değerlendirmemiz gerekir, AT bizi kabul etse de etmese de... Ekonomiyi Japonlar kadar ciddi tutmadığımız belli. Bence Avrupa Topluluğu'nun peşine bu kadar ısrarlı biçimde düşmemiz doğru olmamıştır. Çünkü Batılı, bunu her konuda ödün kopartmak, baskı yöneltmek için istismar etmektedir. Ben de tam üyeliğimizi istiyorum. Ama; Türkiye öyle bir strateji izlemelidir ki, Batı Avrupa'nın bizi üyeliğe çağırmak mecburiyetini duyacağı durumlar yaratılmalıdır. Türkiye eğer demokrasi ve insan haklarının Batı ölçütleriyle eksiklerini giderme yolunda ciddi adımlar atar, kökten dinciliğin laikliği yozlaştırmasını önleyici ciddi tedbirler alır, ekonomisini düzene sokarsa, dünyada önüne açılan yeni olanakları iyi değerlendirerek Batı'dan kendisine çağrı gelecek durumlar yaratabilir.

TEMPO: Sovyetler'deki Türk kökenli ulusların başta Azerbaycan olmak üzere ortak alfabe arayışı var. Türkiye'nin bu cumhuriyetle girişeceği ekonomik ve kültürel işbirliği sonucu Avrupa'ya karşı gücünü artırması sözkonusu olabilir mi?

ECEVİT: İşte ben dünyadaki değişikliklerin ortaya çıkardığı olanaklar derken bunu da kastediyordum. Son bir iki yıldır dünyada Türklüğün önemi artarken Türkiye'nin önemi azalıyor. Sovyetler Birliği'ndeki Türkler konusunda, Sovyet yönetimini tedirgin etmeden yapılabilecek çok şey vardır. Ben bu düşüncelerimi Moskova'da verdiğim konferans ve demeçlerde de işledim ve yönetimden hiç tepki gelmedi. Çünkü onlar da biliyorlar ki, eğer Türkiye belirli ölçüler içinde Amerikalıların oyununa gelmemek koşuluyla Sovyetler'deki Türk ve Müslüman unsurlara gereken ilgiyi göstermezse ortaya çıkacak boşluğu Ortadoğu'daki kökten dinci ülkeler dolduracaklardır. Bu da hem Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin, hem de oradaki Türk ve Müslüman unsurların aleyhine olacaktır. Onun için bu konuda daha cesur ama Sovyet yönetimini tedirgin etmeyecek bir tutum izlememiz gerekir. Alfabe tabii çok önemli. Azerbaycan'daki Latin alfabesine geçiş eğilimini bizim de özendirmemizde büyük yarar var.

TEMPO: Kıbrıs konusunda, içinde büyük işadamlarımızın da yer alacağı tanıtıcı bir vakıf kurulması girişimini nasıl değerlendiriyorsunuz?

ECEVİT: Her türlü lobi olanağını değerlendirmemiz gerekir. Örneğin kendilerini Amerikan topluluklarına, akademik çevrelerine yetenekleriyle kanıtlamış, Türk öğretim üyeleri, öğrencileri var. Fakat Türkiye ve KKTC bunlara hiç malzeme, yayın göndermiyor. Öncelikle bu tür lobi olanaklarının değerlendirilmesi gerekir. Tabii işadamları da ayrıca ne yaparsa yararlıdır. Ama Türk işadamlarına düşen asıl görev Kuzey Kıbrıs'ta üretken yatırımlar yapmaktır. Buna yanaşmıyorlar. Bugün Kuzey Kıbrıs'ta büyük çapta yatırım yapan sadece Asil Nadir var. Bence onu da engellemek değil, dengelemek gerekir. Eğer, Kıbrıs Türklerini gerçekten dünyada etkin duruma getirmek istiyorlarsa, Türk işadamlarının bir vatani görev, hayır işi yaparmış gibi KKTC ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmaları gerekir. Bence çok kârlı yatırımlar da yapabilir, dünya pazarlarına Kıbrıs yoluyla açılma olanaklarını değerlendirebilirler.

Şefik KAHRAMANKAPTAN

Fotoğraf: Vedat ÖZKELEŞ/hha

Suudi parasıyla hacca giden vaillerden (en üstte) Ali Sakallı'nın, emniyet müdürlüğü döneminde, işkenceye katılmak suçundan mahkûmiyeti var.

AFYON VALİSİ ALİ SAKALLI

İşkenceci hacı!

İNSAN hacca gitmekle bütün günahlarından kurtulur mu? Mesela, bu günahları arasında, başka bir insana işkence etmek varsa, karşısındaki eli kolu bağlı bir insana acı çektirdiyse, bıyıklarını yoldurduysa, hacca gidip de bu günahlarını affettirebilir mi?

Allah affeder mi bilinmez ama, nasıl olduysa, bu sefer Türk kanunları affetmemiş. Eski Kütahya Emniyet Müdürü, şimdinin Afyon Valisi *Ali Sakallı*'dan sözediyoruz. Hani şu Suudi parasıyla hacca gidip, sonra da bunu bir güzel savunan validen...

Mahkûmiyet kararı en yakın üst mahkeme olması nedeniyle, Eskişehir 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nin. Karar sayısı 1988/495, tarihi 7 Temmuz 1988. Yani hacı Sakallı, valilikle ödüllendirilmeden kısa bir süre önce.

AFYON VALİSİ ALİ SAKALLI HACCA SUUDİLERİN DAVETLİSİ OLARAK GİDEN 10 VALİDEN BİRİ. YAKIN GEÇMİŞİNDE İLGİNÇ BİR MAHKÛMİYET VAR. VALİNİN KÜTAHYA EMNİYET MÜDÜRÜYKEN BİR "MÜESSİR FİİL" VE "BIYIK YOLMA" OLAYINA KARIŞIP MAHKÛM EDİLDİĞİ SABİT!.. MEMURİYETTEN MEN CEZASI ALDIĞI DA!.. AMA İÇİŞLERİ BAKANLIĞI BUNU GÖRMEZLİKTEN GELMİŞ...

Kararda göre olayın cereyan tarzı aynen şöyle: "Olay günü (15 Mart 1986) Kütahya Emniyet Müdürü olan sanık Ali Sakallı'nın makam şoförünün kullandığı makam aracı olay yerinde giderken, gidiş istikametine doğru iki arabanın yan yana yolu kapamış olduklarını ve birisinin şoförünün diğerinin şoförünün içerde olduğu halde konuştuklarını gördüğü, makam şoförünün korna çalarak yolu açmalarını istediği, yolu açmadıkları, makam şoförü sanık Ahmet Aksu'nun aşağı indiği..."

Gerisinin nasıl olduğunu varın siz hesaplayın. Siz kim olursunuz da bir emniyet müdürünün yolunu kapamak cüretini gösterirsiniz? Burası dağ başı mı, burada hak, hukuk, kanun yok mu? Bakın, iki densiz şoföre, o zamanın Kütahya Emniyet Müdürü müstakbel hacı Sakallı kanunları, hakkı, hukuku emrindeki polisler yardımıyla nasıl öğretmiş:

"Yolu kapatan arabadaki şoförle konuşmakta olan müştekinin, (makam şoförüne) karşı gelerek uygunsuz laflar söylediği, bunun üzerine sanığın da (Ali Sakallı) arabadan inerek olay yerine gittiği, bu münakaşa ve kavga sırasında her iki sanığın da müştekiye müessir fiilde bulundukları, müştekinin karakola götürüldüğü, karakolda diğer sanık (Komiser) *Sebahattin Ertürk* tarafından müştekinin bıyıkları çekilerek suimuamelede bulunulduğu... sabit görülmüştür."

TERFİEN VALİ...

Eskişehir 1. Asliye Ceza Mahkemesi hâkimi *Nurullah Hızal*, sanıklardan Ali Sakallı ve *Ahmet Aksu*'yu önce üçer ay hapis ve üçer ay memuriyetten men cezasına çarptırıyor, ardından hafifletici nedenleri gözönüne alarak bu cezaları 25'er gün hapis ve 25'er gün memuriyetten men cezasına indiriyor, daha sonra da hapis cezasını para cezasına çeviriyordu. Diğer Sanık Sebahatin Ertürk de önce üç ay hapis ve üç ay memuriyetten men cezasına çarptırılıyorsa da, onun suçu daha ağır olduğu, müştekinin bıyıklarını bizzat yolduğu için daha az indirim yapılıp 2 ay 15 gün hapis ve memuriyetten men cezası alıyor, ama onun cezası da paraya çevriliyordu.

Sanıkların hapis cezaları para cezasına çevrilmiş, ancak memuriyetten men cezalarına dokunulmamıştı. Ama İçişleri Bakanlığı'ndaki erenler bunu yanlış anlamış ya da memuriyetlerinde terfilerine karar verilmiş şeklinde yorumlamış olsalar gerek ki, bir süre sonra Ali Sakallı terfien valiliğe atandı. Kolay mı, kanunlara, hakka hukuka ne kadar bağlı ve basiretli bir yönetici olduğunu pek güzel ispatlamıştı tabii, elbette valilik onun hakkıydı. Üstelik herkes onun ne kadar dindar ve tarikatına bağlı bir insan olduğunu biliyordu. Memleketin böyle valilere ihtiyacı vardı.

Şimdi Vali Ali Sakallı, sıfatlarına bir de Suudi parasıyla da olsa hacılığı ekledi. Bakalım şimdi terfien nerelere atanacak? Kendisine soracaktık ama ısrarlı telefonlarımıza aynı ısrarlılıkla her seferinde "Asayiş toplantısında" cevabını verdirdi. Bu ne uzun asayiş toplantıları Sayın Sakallı, yoksa Afyon'da asayiş berkemal değil mi?

Ümit SEZGİN

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ